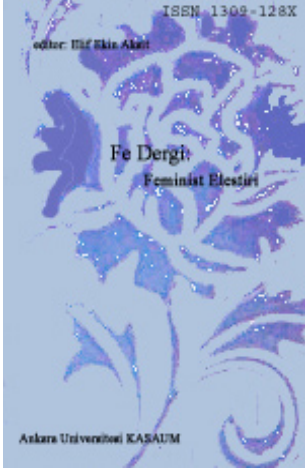

Yayımlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri 11, Sayı 1
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

***Feminist Yöntemi Alan Deneyimleri(m) Üzerinden
Tartışmak***

Çiğdem Yasemin Ünlü

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 26 Mayıs 2019

Bu makaleyi alıntılar için: Çiğdem Yasemin Ünlü "Feminist Yöntemi Alan Deneyimleri(m) Üzerinden Tartışmak" *Fe Dergi 11*, no. 1 (2019), 1-8.

URL: http://cins.ankara.edu.tr/21_1.pdf

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Feminist Yöntemi Bursalı Terzilerle Alan Deneyimleri(m) Üzerinden Tartışmak

Çiğdem Yasemin Ünlü *

Bu makalede, feminist yöntemi, Bursalı Terzilerle ilgili etnografik araştırmam kapsamında yaşadığım alan deneyimleri üzerinden tartışıyorum. Çalışmamda, Bursa'daki bir terzi dükkânını yarı-kamusal alan olarak okuyarak, kadınların bu mekânı nasıl deneyimlediğini araştırdım. Bu makalede, öncelikle alana çıkarken feminist yöntem bağlamında araştırmamı yöntemsel olarak nasıl konumlandırabileceğime dair sorgulamalarımı işe başlıyorum. Ardından, araştırmacı-araştırılan ilişkisine dair alan deneyimlerim üzerinden yürüttüğüm tartışma ve yazma sürecinde karşı karşıya geldiğim sorularla devam ediyorum. Bu makale ile feminist yöntem tartışmalarına ve araştırmacının sesini duyurmayı hedefleyen çalışmalara katkıda bulunmayı amaçlıyorum.

Anahtar kelimeler: Feminist yöntem, alan deneyimleri, etnografik araştırma, araştırmacı-araştırılan ilişkisi, nitel veri analizi.

A Discussion of Feminist Methodology: (My) Field Experiences on Tailors in Bursa

In this article, I try to discuss feminist methodology in reference to my field experiences during an ethnographic research on tailors. In the study, I investigated women's experiences in a tailor shop, as an example of semi-public sphere, in Bursa. In this article, firstly, I explain my questionings on my research's methodological position concerning feminist methodology. Then, I continue with a discussion about researcher-participant relationship based upon my field experiences and questions that I encountered in the writing process. I would like to make a contribution on both discussions of feminist methodology and studies that pay attention to the voice of the researcher.

Keywords: Feminist methodology, field experiences, ethnographic research, researcher-participant relationship, qualitative data analysis.

Giriş

“İlk olarak araştırma analiz ve teorilerinin tümü kaçınılmaz olarak araştırmacının/teorisyenin maddi deneyimlerine dayanır. İkinci olarak sosyal bilimcilerin anahtar sorunu ‘özneler-arasılığı’ nasıl kavrayacağımızdır. Ontolojik ayrılığımıza karşın ortak deneyimlerimizi konuşmak, başkalarında kendimizi tanımak ve onların kendini bizde tanıması gibi ‘paylaşılan deneyimler’i varsayabiliriz ve varsayıyoruz. Ve üçüncü olarak ‘özneler arasılık’ mümkün olduğu için sosyal dünyanın ona karşı test edilecek betimlemelerini üretebiliriz.”

(Stanley ve Wise, 2000, 70.)

Bu yazıda, feminist yöntem perspektifiyle yola çıkarak, Bursa’da bir terzi dükkânının kadınların kamusallaşması ile ilgili rolü ve kadınların mekânı deneyimlemesi üzerine yürüttüğüm etnografik alan araştırmasının saha deneyimlerini anlatacağım. Öncelikle araştırma yaptığım alanı betimlemekle işe başlayacağım.

Sahada çalışan her araştırmacı gibi benim de araştırma sürecinde biriktirdiğim çokça deneyim oldu. Nahya ve Harmanşah’ın (2018, 18) belirttiği gibi bu deneyimler, araştırmacının yazıya dökülme sürecinde kendisine yöntemsel tartışmalar çerçevesinde kısıtlı bir yer bulmak durumunda kalıyor ancak bu deneyimler,

*Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-3628-715X>, ciğdemyaseminunlu@gmail.com

nitel alan araştırmalarını geliştiren, kimi zaman dönüştüren, hatta yönünü dahi değiştirebilen önemli detaylardır. Alan deneyimlerini paylaşan çeşitli araştırmacıların anlatıları araştırma ve yazma sürecinin benzer zorluklarını, çelişkilerini ve bunların araştırmanın gidişatına nasıl yön verdiğini gösterir nitelikte (örneğin, İlyasoğlu, 2000; Tüzel, 2009; Oğuz, 2012; Şimşek, 2013; Tuncer, 2015; Deniz, 2017; Mutlu, 2018; Şentürk, 2018; Kulak-Gökçe, 2018). Ben de araştırmadan önce tanıdığım, bulunduğum bir mekânda araştırmacı olarak bulunduktan sonra araştırma ve yazma sürecini nasıl geçirdiğimi anlatacağım. Öncelikle, deneyimlemeye çalıştığım feminist metodolojiye dair sorgulamalarımla başlayacağım.

Feminist yöneme dair sorgulamalar(ım)

Geleneksel antropolojinin diğer disiplinlerde olduğu gibi ataerkil iktidarla olan ilişkisinden dolayı kadınların antropolojik alanda doğru temsil edilmediğini düşünen feminist antropologlar kadınların bakış açısının önemine vurgu yapmışlardır. Örneğin Yurok kabilesinde menstrüasyon dönemlerinde kadınların bir hafta köyün uzağındaki bir kulübede kalması erkek antropologlar tarafından erkekleri menstrüasyon kanından korumak üzere uygulanan bir pratik olarak yorumlanırken, daha sonra Yurok kadınlarının bu uzaklaşmayı günlük işlerin yükünden kurtulma fırsatının ayrıcalığını yaşama ve ruhsal güç toplama olarak yorumladıkları ortaya çıkmıştır (Harris, 1991, 243, akt. Özbudun, Şafak ve Altuntek, 2012, 367).

Feminist antropolojinin 1970'lerden itibaren bu temsil sorununa dikkat çekerek yöneldiği feminist alan araştırmalarının en önemli dayanağı kadın deneyimleri, en önemli iddiası da araştırmacı-araştırılan hiyerarşisinin ortadan kaldırılması gerekliliğidir. Skeggs (2007, 426; 437), Feminist Etnografi başlıklı yazısında feminizm ve etnografinin birbirine neden uyumlu olduğunu şöyle açıklar; her ikisi de deneyime, katılıma, tanımlamalara, anlamlandırmalara ve bazen bir odak noktası olarak sübjektiviteye dayanır ve her ikisinde de bağlama duyarlı bir kavrayış söz konusudur. Skeggs'e göre, feminist etnografi sadece kadın deneyimlerinin derinlemesine incelenmesi ile meşgul değildir, aynı zamanda bu deneyimlerin nasıl bilgiye dönüşebileceğinin de yollarını arar. Bu bağlamda, bu çalışmada ele aldığım konu ve araştırma katılımcılarıyla öncesinde kurduğum ve araştırma sürecinde kurmaya çabaladığım ilişki itibarıyla, "feminist bir perspektiften beslenerek" bir etnografik alan araştırması yürüttüğümü söyleyebilirim. "Feminist bir alan araştırması yürüttüm" demek yerine bu perspektiften beslenen bir araştırma yürütebildiğimi söylemeyi tercih etmem, pek çok kadın araştırmacının yaşadığı bir çekince (Wolf 2009). Zira feminist araştırmanın temel varsayım ve iddiaları yine feminist araştırmacıların kendileri tarafından çokça tartışılmış ve sorgulanmıştır. Benim de bu konuda böyle bir çekince göstermeme neden olan feminist araştırma varsayım ve iddialarının bu tartışmalı doğasıdır. Feminist yöntem öncelikle pozitivist bilim anlayışının nesnellik ve bunun bir gereği/göstergesi olarak düşünülen değerden arınmış araştırmacı iddiasına karşı çıkmaktadır. Bu karşı çıkış da araştırmaya ve üretilen bilgiye pozitivist anlayıştan çok farklı bir anlam yüklediğini gösterir. Bazı feminist araştırmacılar bunun anlamını kadınların yararına kullanılacak bilginin üretimi olarak görüp, bunun da ancak bir "içeriden bakış"la, bir başka ifade ile hiyerarşiyi kıran "aşağıdan bakışla" elde edilebileceğini vurgularlar (Mies 2000, 52; Kümbetoğlu 2008, 57). Dolayısıyla araştırmacı-araştırılan hiyerarşisinin ortadan kaldırılması gereğine işaret eden bu vurgu, daha baştan kadınlar arası farklılığın görmezden gelinmesi olasılığı ve bir tür kadın özcülüğüyle tartışmaya açıktır ve çokça tartışılmıştır. Wolf (2009, 398), araştırmacı-araştırılan arasındaki hiyerarşik ilişkinin ortadan kaldırılmasına/azaltılmasına ilişkin bu iddianın feminist alan araştırmasının en büyük ikilemelerinden biri olarak sorunsallaştırıldığını belirtir. Wolf'a göre, araştırmacı araştırılan arasındaki ilişkide araştırmacının iktidar konumu şu üç boyutu kapsar: Konumlanıştaki iktidar, araştırma sürecindeki iktidar ve daha sonrası aşamadaki iktidar. Bununla birlikte Wolf, feminist araştırmalarda dikkatin büyük bölümünün doğrudan araştırma sürecine yöneltildiğini de eklemiştir.

Feminist perspektifin önerdiği gibi "araştırmacıyı en az araştırma konusu kadar eleştirel bir zemine çekmenin" (Harding, 2000, 41) gereği olarak öncelikle odaklandığım konu itibarıyla kendi konumlanışıma dair şunu belirtmek isterim: Kamusal alana çalışmak/para kazanmak için çıkamayan kadınların evde ya da ev yakınında çalışmasına ve bu durumun kadın emeğinin görünmezleşmesi ve değersizleşmesi ile sonuçlanmasına (İzmir'de) kendi yettiğim semtlerde çokça tanıklık etmiş biriyim. Benim tanıklığım genellikle alt ve alt-orta sınıf kadınların evlerde yaptıkları parça başı işlerle ya da evlerinin yakınında mahalle aralarındaki tekstil atölyelerinde çoğu zaman geçici ve güvencesiz çalışmalarıyla ilgili bir tanıklıktı. Burada ise orta ve üst-orta sınıfın yaşadığı bir semt olan Nilüfer'de kamusal yaşamama durumu ile ilgili, -mekânın evin hemen yakınında olması koşuluyla kadınların çalışabilmesi ile- benzer ancak daha farklı bir duruma tanıklık ettim. Şimdi yaptığım bu etnografik alan araştırmasını çekinceli biçimde feminist yöntemden beslenen olarak nasıl konumlandığımı

açıklayacağım. Öncelikle, yalnızca kadınların bulunduğu ve hatta sırf bu nedenle var olabilen bir mekândaki kadın deneyimlerinin başlı başına feminist yöntem için önemli olduğunu düşünüyorum. Feminist yöntemin kadın deneyimlerini “içeriden bakış”la incelemek gerekliliğine yaptığı vurguyla gerek odaklandığım kavramlar gerekse de alandaki konumum ilk bakışta uyumlu gibi görünüyor. Bu bağlamda çalışmamda, eril merkezli kavramsal ikiliklerden biri olan özel alan-kamusal alan ikiliğini, araştırmanın öznesi olan kadınların kamusal alanla gerilimli ilişkisinden dolayı kendilerine yarattıkları bir başka alan üzerinden sorguluyorum. “İçeriden bakış” meselesine gelince, çalışmamda feminist yönetime dair çekincem aslında öncelikle burada başlıyor. Seçtiğim araştırma alanının yabancı olmadığı ve bana da yabancı olunmayan bir mekân olması, araştırmanın konumlanışım itibarıyla *mümkün olabildiğince* araştırmacı-araştırılan hiyerarşisinin hissedilmediği bir süreç olarak yaşanmasını sağladı. Araştırma alanı, Eskişehir’de yaşadığım dönemde sıklıkla gittiğim Bursa’ya her gidişimde uğradığım, bazen uzun zaman geçirdiğim, sohbet ettiğim ve kıyafet diktirdiğim bir mekândı. Bu anlamda aslında ben de alanı deneyimleyen kadınlardan biriydim. Ancak tüm bu yakınlığıma karşın, bu mekânın bazı müdavimleri vardı ve onlarla mekânda çalışan iki kadın arasında çok sıkı bir dostluk ilişkisi vardı. Ben bu grupta değildim, onların da bir kısmıyla karşılaşılıyor ve tanışıyordum ancak yakın bir ilişki kurmuyordum. Hatta ikisi ile daha önce hiç karşılaşmamıştım ve araştırmam dolayısıyla tanıştırılmıştım. Dolayısıyla araştırma alanına ve mekânda çalışan iki kadına olan yakınlığım kadar mekânı deneyimleyen ve araştırmamın öznelinden olan diğer kadınlara yakın değildim. Bu kadınlarla birbirimizi tanışmalarımızla ve gıyaben de tanıyorduk, böylesi bir tanışıklık mekânın deneyimlenmesi aracılığıyla kuruluyordu.

Benim araştırmadaki temel derdim, öncelikli olarak burayı kuran ve burada çalışan iki kadının para kazanmak için kamusal alana çıkamamaları nedeniyle yarattıkları bu alanda ataerkil iktidarla olan ilişkilerinde, uzlaşma/boyun eğme edimlerine rağmen burada nasıl direnme ve güçlenme stratejileri kurduklarını irdelemektir. Bu oraya gelip giderken hali hazırda gözlemlediğim, hatta alanda üzerine sohbet ettiğim bir meseleydi. Ancak bu direnme ve güçlenme meselesi, yalnızca orada çalışan kadınları ilgilendiren bir mesele değildi. Oraya gelen diğer kadınlarla da ilgili bir meseleydi. Bir başka ifade ile mekân sadece orada çalışan kadınların değil oraya sıklıkla gelen diğer kadınların da ataerkil düzenle olan ilişkilerinde direnme stratejileri ürettiklerini düşündükleri bir yerdi. Dolayısıyla bu anlamda mekânın hem orada çalışan kadınlar tarafından hem de oraya çok sık gelip giden diğer kadınlar tarafından nasıl deneyimlendiği önemliydi. Bu nedenle alanda katılımlı gözlem yaparak mekânın kadınlar tarafından nasıl deneyimlendiğine odaklandım. Bu noktada özellikle buraya sıklıkla gelip giden ve müşteri-çalışan ilişkisinden öte çalışanlarla bir dostluk ilişkisi kurarak mekânı deneyimleyen kadınların deneyimleri diğer sıradan müşterilerden daha önemliydi. Burada şunu da eklemem gerekir; buraya gelen kadınların çok büyük bir çoğunluğu da mekânı araştırmanın katılımcılarına benzer biçimlerde deneyimliyordu. Ancak araştırmanın katılımcıları olarak belirlediğimiz kadınlar, bu mekâna çok uzun yıllardır gelen ve buranın hayatlarındaki anlamını çok önemseyen kadınlar olarak daha çok ön plana çıkıyordu.

Alanda yaptığım katılımlı gözlem ve görüşmelere başlamam da alana gidip gelmelerim sırasında, aslında çok önceden başladı. İlk olarak 2013 yılında araştırmaya başlamış ancak o dönem yoğun biçimde odaklanmam gereken işlerim sebebiyle araştırmayı yarıda kesmiştim. Daha sonra alana araştırma amacıyla tekrar gidişim (doktora tezimi tamamladıktan sonra) 2016 Aralık ve 2017 Ocak ayı arasında gerçekleşti. Eksikliğini hissettiğim son birkaç görüşmeyi ise (araya giren hamilelik, doğum ve şehir değişikliği nedeniyle) 2018 yılı içerisinde tamamlayabildim. Bu çerçevede, katılımlı gözlemlerim sırasında tuttuğum alan notları ile informel görüşmelerin yanında, ikisi çalışana olmak üzere toplam 8 kadınla yaptığım yarı yapılandırılmış görüşmelerle kadınların bu mekânı nasıl deneyimlediğini inceledim. Araştırma alanı, bunun yanı sıra, kadınların aile, çalışma ve gündelik hayatlarına ilişkin anlatılarına, farklı kimliklerden kadınların karşılaşmalarında birbirlerini tanıma ve tanımlamaya ilişkin anlatılarına, mekânın bir terzi dükkânı olmasından dolayı kadınların bedeni ile kurdukları/kurdurulan ilişkilere dair de veriler elde etmemi sağladı.

Bu anlamda feminist yöntemle ilişkili olarak araştırmamın konumlandırılmasına tekrar dönecek olursak, yukarıdaki satırlarda değindiğim üzere, alana olan yakınlığım nedeniyle mekânı deneyimleyen biri olsam da araştırmamın temel derdi açısından bu mekâna benden daha farklı anlamlar yükleyen kadınlardan biri değildim. Bu mekâna daha önce onların yüklediği gibi bir anlam yüklememiş olmam, yalnızca onların yüklediği bu anlamı alanda gözlemlemiş biri olmam nedeniyle tam olarak içeriden biri gibi hissetmiyordum ancak kendimi dışarıda olarak da görmüyordum. Kendimi araştırma sürecinde “içeride” onların deneyimlerine yakından tanıklık eden, bir yabancı olarak görülmeyen, çoğu zaman araştırmacı olmam hiç hesaba katılmayan biri olarak konumlandırabilirim. Bu konum beni ne tamamen içeriden biri ne de onlardan biri yapıyordu ama alanda araştırmacı olarak hiyerarşik bir ilişki kurduğumu da hiç hissetmedim. Ancak yine de bunu başarabildiğimi

söylemeye cesaret edemiyorum. İçlerinden ya da içeriden biri olamamam, öncelikle kimlik/yaşantı farklılığından kaynaklanıyordu. Bu farklılıkların alanda nasıl aşılacağına ilişkin ise Wolf'un (2009) feminist araştırmalar üzerine yaptığı ayrıntılı tartışmada da belirtildiği gibi net bir cevap vermek pek mümkün görünmüyor.

Feminist yöntemle ilgili bir diğer mesele de araştırma süreci sonrasında, yazma aşamasında araştırmacının konumuyla ilgilidir. Alanda bulunduğum süre boyunca, informal ve formel görüşmelerimi yaparken, araştırmamla ilgili düşüncelerimden, temel meselelerimden sıklıkla söz etmeye, bunları araştırmamın katılımcılarıyla paylaşmaya, onların da fikirlerini almaya çalıştım. Bu konularda araştırmamın öznelere olarak onların da düşüncelerime yön verdiği noktalar oldu. Fakat mesafe ve zaman nedeniyle verileri kategorileştirme, araştırmayı yazma sürecimde böyle bir etkileşim kurabildiğimi ya da yazdıktan sonra bazı feminist araştırmacıların yaptığı gibi alana dönebildiğimi söyleyemeyeceğim. Tüm bu nedenlerle araştırmamı feminist bir alan araştırması olarak değil feminist yöntem perspektifinden beslenen etnografik bir alan araştırması olarak konumlandırmakla yetindim. Bu konumlandırma meselesini kapatırken Wolf'un (2009, 407) şu tespitini de anmayı gerekli buluyorum: "Feminist saha araştırmacıları, saha araştırmasının etik problemlerine, özellikle de sömürü ile ilgili olanlara çözüm bulabilmiş değiller, bunun sebebi, muhtemelen hiçbir çözüm olmamasıdır."

Feminist yöntemin araştırmacının hiyerarşisini ortadan kaldırmaya yönelik iddiası araştırmacının araştırma katılımcılarıyla arasında etkileşimci yaklaşıma dayanan karşılıklı bir bilgi paylaşımı ve üretimini içeren bir yaklaşıma dayanır (Reinharz 1992, 179, akt. Kümbetoğlu 2008, 58). Rock'a (2007, 32) göre, etkileşimci bir araştırmacının temel dayanağı katılımcı gözlemdir: Katılım, ötekinin sembolik yaşam dünyasına giriş yapmaktır; gözlemci olmak da alana özgü farklılıkların keşfedilmesini ifade eder. Araştırmacı uzun bir zamanını alanda geçirir, neler olduğunu görür, alanda ne yapılıyorsa onu yapar, ne okunuyorsa onu okur, ne yeniyorsa yer, not alır, kayıt tutar, düşünür, öğrenir ve güven kazanır. Nihayetinde, gözlenen dünyanın bilgileri tekrarlamaya başlar ancak öğrenilen bilgi her zaman bir yeniden üretimdir ve bu bilgi o alanın gerçek kişileri olmayan biri tarafından yapılan bir üretim olduğundan hiçbir zaman bütünüyle 'içten gelen' değildir. Öte yandan Wolf (2009, 398), pek çok feminist araştırmacının deneyimlerine ve görüşlerine referans vererek bu içeride olma varsayımının da bazı sakıncaları olduğunu belirtir ve şöyle söyler:

"Yarım olmaktan ya da ezilen bir grubun mensubu olarak bir tür karşılıklı öz kimlik sahibi olmaktan doğan kavrayışlarla ilgili varsayımlar, etnografin kişiliği, açıklığı, dinlemeye gönüllülüğü ve empati yeteneği meselesini ihmal eder ya da örter. Böylesi kişilik özelliklerinin doğal olarak ortaya çıktığını ya da ortak kimliğin bulunduğu bağlamlarda doğal olarak var olduğunun varsayılması, kadınlık özelliklerinin doğasının kadınları daha iyi saha araştırmacıları yaptığı varsayımındakine benzer bir özçülük içerir. Ayrıca, daha eski feminist çalışmaların eleştirilerine bizi geri götürür –tüm öznelimizle özdeşleşmek zorunda mıyız? Eğer onlardan hoşlanmıyorsak ne olacak ya da onlar bizden hoşlanmıyorsa?"

Alanın betimlenmesi

Araştırmamı yürüttüğüm terzi dükkânı, Bursa'nın Nilüfer ilçesinde Ayşe'nin oturduğu apartmanın zemin katında bulunuyor. Mekânın aynı zamanda sahibi olan Ayşe, dikilecek kıyafetlerin modellerinin kalıplarını çıkarıyor ve kesiyor. Gelen müşterilerle de çoğunlukla o ilgileniyor, modeller üzerine konuşuyor, ölçü alıyor, provaları yapıyor. Selma ise uzun süre makinenin başından hiç kalkmadan, bir yandan sohbet ederek çalışıyor. Selma Ayşe'nin kestiği kıyafetleri dikiyor. Aynı zamanda müşterilerle de ilgileniyor, ölçü alıyor, provaları yapıyor. Bazen de müşterilerle Ayşe ve Selma birlikte ilgileniyorlar.

Daha önce girip çıktığım bu mekâna araştırmacı olarak girdiğimde önceden dikkatimi çekmeyen ya da üzerine düşünmediğim pek çok şeyi fark kettim. Sahada çalışan hemen her nitel araştırmacı gibi mekânın fiziksel özellikleri ile ilgili ayrıntılara odaklanmaya çalıştım, mekânın bir krokisini çizdim. Böylelikle, alanın dağınık görünümü, eşyaların eski olması nesnelere verilen isimler gibi sıradan görünen şeylerin araştırmamın temel derdiyle ilişkili olduğunu anladım. Dışarıdan görüldüğünde bir eve benzeyen, kuaförlerde olduğu gibi pencerelerinde ve kapısında tül perde çekili olan bu dükkâna apartmanın bahçesinin dış kapısından girildikten sonra girilebiliyor. Genellikle burası üst üste birçok şeyin bulunduğu dağınık bir görünümde, aynı zamanda derme çatma pek çok eski eşya var. Kapıdan girer girmez başlayıp, dükkânın en sonuna kadar devam eden raflarda rulo şeklinde sarılı üst üste duran kumaşlar, dükkânın tam ortasında ise orta büyüklükte bir masa ve o masanın üzerinde sarılı kumaşlar ilk dikkat çeken şeyler oluyor. Dükkâna girer girmez bir cansız manken (Rukiye),¹ yanındaki kolonda bir boy aynası var. Dükkânın giriş kapı mesafesinden biraz daha dışarı çıkık olan

bölümde, yuvarlak eski bir mutfak masası ve çevresinde sandalyeler, bir dolap ve üzerinde tekli elektrikli ocak, eski bir koltuk, bir sehpanın üzerinde üst üste duran çeşitli dikiş dergileri, bulunuyor. Masanın diğer tarafında ise bitmiş kıyafetlerin sıra sıra asılı olduğu bir askı var. Kare şeklindeki dışa doğru çıkık bu bölge, gelenlerin oturduğu, yemeklerin yenildiği, çayların içildiği, yapılan provaların izlendiği ve yorumların yapıldığı alan. Ütü, Selma'nın makineleri ve Ayşe'nin masası da buraya yakın, dolayısıyla çalışırken orada oturanlarla sohbet etmek de kolay oluyor. Bu bölümün karşısında, Ayşe'nin kesim masası ve hemen yanında, dükkânın Selma'nın çalıştığı makineler var. Ütü masası da Ayşe ve Selma ile dükkânın bu sosyalleşme alanının arasında bulunuyor.

Dükkânın arka tarafında ise müşterilerin giyinmesi için perdeyle ayrılan bir bölüm, küçük derme çatma bir mutfak ve lavabo bulunuyor. Dükkânın tavanı alçak, içerideki eşyalar eski ve epey dağınık görünümde. Araştırmamın katılımcılarının ifadelerine göre “buraya ilk bakışta, burada iyi ya da kaliteli kıyafetler dikilebileceği izlenimi vermiyor.”

Alanda karşılıklı yansımalar

“Araştırmacının kimliğinin araştırma süreci içinde geçirdiği dönüşüm özellikle de feminist araştırmalar için çok önemli.” (İlyasoğlu, 2000, 215) Araştırmamın öznesi olan kadınlarla karşılaşmalarımızda birbirimizden öğrenme deneyimi yaşadık. Ama kabul etmeliyim ki onlardan daha çok ben öğrendim. Araştırma süreci, kadınlar arası ilişkiler, kadınlar arası farklılıklar ve bu farklılıkların okunması, kadınların erkeklerle ilişkileri, ataerkil pazarlığın ulaştığı boyutları, kadınların direnme güçleri gibi konulardaki düşüncelerimi çok besledi. Araştırmamın katılımcılarıyla, konuyla ilgili düşüncelerim geliştikçe bunları paylaşmaya, onlara, oraya bakışımı tartışmaya, konuyla ilgili yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermeye de çalıştım. Alandaki karşılıklı öğrenme sürecinin gerçekleşebilmesi için sıklıkla kadınların deneyim paylaşımının feminist “bilimsel” araştırmalarda çok önemsendiğini, beni geliştirebileceklerini, araştırmaya onların yaşamlarının, bakışlarının yön vereceğini sıklıkla söyleyerek araştırmamın katılımcıları olan kadınları bu konuda teşvik etmeye çalıştım, bu çabalarımın karşılık bulduğunu da hissettim. Böylelikle katılımcılar hem daha fazla konuşmaya gönüllü oldu hem de kendilerinin bilgi oluşumuna katkıda bulunabileceğini söylediğim için kendilerini değerli hissettiler.

Daha önce çokça bulunduğum bu mekânda araştırmacı olarak bulunduğumda, burası için kendi içimdeki ilk düşüncelerim, kendi çalışma koşullarım(ız)la olan farklılığıydı. Evvela şunu belirtmeliyim; böyle bir karşılaştırma yaparken iyi-kötü, doğru-yanlış gibi ikiliğe dayanan bir okuma yapmıyorum. Yaptığım okuma, farklı yapılar içinde, farklı koşullarda nasıl var olduğumuza ilişkin kendi içimde yaptığım bir kıyaslamaya dayanıyor. Kadro, puan, yükselme gibi çeşitli göstergelere dayalı olarak rekabetin yoğun olduğu akademik bir alandan bir grup kadının birbirleriyle yan yana durarak kendilerini var edebildikleri bu türden bir mekâna bakmak benim için kadınlar arası ilişkiler üzerine çok düşündürücü oldu.

Araştırmamın katılımcılarının ikisi dışında tümü ve buraya gelip giden diğer kadınların büyük çoğunluğu 50 yaşın üzerindeki kadınlardı. Bunun benim açımdan düşündürücü olan kısmı bu jenerasyondan kadınların, Türkiye özelinde, eğitime erişimlerinin daha kısıtlı olduğu, kamusallaşma olanaklarının daha fazla kısıtlandığı, ev içi alandaki sorumlulukların kadınların üzerinde olmasının daha yaygın olarak kabul edildiği bir kuşağın temsilcileri olmalarıydı. Kendi ailem, kendi çevremle ilişki kurarak da bunları temellendirebiliyorum. Üstelik burada tanıdığım/karşılaştığım kadınların aynı kuşağı temsil eden diğer pek çok kadına göre göreceli olarak bir nebze de olsa daha iyi koşullara ulaşabilmiş durumda oldukları da söylenebilir. Kuşaklar arası böyle bir farklılık alanda bulunduğum süreçte de zaman zaman dile getirilen bir konuydu. Özellikle, aşk, evlilik hayatı, kamusallaşma gibi konularda bu jenerasyonun kadınları tarafından dile getirildi. Zaman zaman bir iç geçirmeyle zaman zaman da espriyle, kendi gelinlerini, kızlarını ya da genel olarak daha genç kuşaktan kadınları değerlendirirken, kendilerinin ne kadar şanssız olduklarını dile getiriyorlardı. Dolayısıyla, bu değerlendirmelerde ben de onlar için “daha şanslı” olan genç kuşak kadınlardan biriydim. Bu türden bir kıyaslamayla karşı karşıya geldiğimde, onları anlayabildiğimi, hak verdiğimi göstermeye çalıştım. Bu kuşak farkı bana aynı zamanda alana bakarken ve analiz aşamasında kullandığım kavramlar üzerine de kendi içimde daha fazla konuşmama neden oldu. Kadınların gündelik hayatlarında eril düzene karşı geliştirdikleri direnme yolları ve mekân aracılığıyla kendilerine ürettikleri güçlenme stratejilerinin okumasını yaparken, iç sesim bana hep şunları söyledi durdu: Evet, bu kadınlar kendilerine hayatta kalmak için, direnmek için ve son olarak güçlenmek için yollar bulmuşlardı. Ancak bu yolları bulmak için çabalarırken ömürlerinin en güzel zamanlarını geride bırakmış ve yaşlanmaya başlamışlardı. O halde, gündelik direniş ve güçlenme stratejileri gibi kavramları kullanırken, bunu da göz önüne alarak daha çok düşünmek gerekiyor belki de. Öte yandan, biz daha mı şanslıyız hakikaten? Bizim ömrümüz kendi koşullarımızda hangi yolları bulmakla geçecek?

Alanda araştırmacı olarak bana bakışın da bu kuşak farklılığına dayandırılan bir farklılıkla, bana daha yakın yaşlarda olan kadınlar tarafından da bu kez sahip olduğum sembolik sermayeyle bağlantılı olarak kurulan bir farklılıkla şekillendiğini hissettim. Bana en yakın yaşta olan Gülbin'in alanda bulunduğum bir gün bana yaşımı sormasıyla birlikte yaptığı karşılaştırma bu bakışı çok iyi temsil ediyor. Bu bakış alan notlarına şöyle yansımış:

Gülbin, aniden bana kaç yaşında olduğumu soruyor, aramızda üç yaş var ama o 17 yaşında evlenmiş ve 2 çocuğu var. Bana diyor ki “Düşün şimdi senin çocuğun olacak, diyelim ki benim çocuğumla aynı okula gidecek, tabii senin çocuğun benim çocuğumdan daha küçük olacak. Şimdi sen ‘olgun anne’ olacaksın, ben ‘küçük anne’, sen ‘kültürlü anne’ olacaksın ben ‘cahil (anne)’ (Nasıl davranırsam davranayım, varlığım tek başına orada beni onlardan ayrı bir konuma taşıyor). Neden bunu sorduğunu/söylediğini soruyorum Gülbin’e. O da diyor ki “Sen bana göre çok küçük görünüyorsun, o yüzden merak ettim. Şimdi ben de üniversite mezunu olsaydım farklı olurdu.” Ben de herkesin hayattan farklı şeyler alabildiğine yönelik bir şeyler söyleyebiliyorum.

Bana en yakın yaşta olan Gülbin, diğer kadınlardan daha fazla beni gözlüyor ve benim hakkımda (açık biçimde) daha fazla değerlendirme yapıyordu. Diğer kadınlar, daha çok, genel olarak kuşak farkıyla ilgili yaptıkları karşılaştırmalarda beni genç kuşağa dahil ederek “siz” kategorisinin içinde konumlandırıyorlardı.

Analiz ve ortak alanlar

Alandan dönen her araştırmacı ayrıntılı alan notları, alan günlükleri ve uzun görüşme deşifrelerinden oluşan büyük bir veri yığınıyla karşı karşıya kalır. Bunların içinden neyi, nasıl seçeceğini, neyi analizin dışında bırakacağını, hangi alıntıları kullanacağını bulmak çok önemli bir meseledir. Bir yandan araştırma öznelerinin sesini en fazla nasıl aktarabileceği, bir yandan bunları teoriyle nasıl harmanlayacağı üzerine kafa yorarken, diğer yandan “deneyime saplanıp kalan teoriden yoksun bir yaklaşıma sahip olmakla eleştirilmek” (Stanley ve Wise, 2000, 85) konusunda da bir endişe taşır. Dolayısıyla her çalışmanın kendi sınırlılığı içinde kalarak yapılan analiz süreci, sayfalar dolusu araştırma deneyiminin ve araştırma öznelerine ait öykülerin ortaklanmasıyla sonuçlanır. Her nitel araştırmacı gibi yazma aşamasında tüm bunların sancısını ben de fazlasıyla yaşadım.

Emerson, Fretz ve Shaw (2008, 206), alan notlarını analitik bir bakışla okuyabilmek için araştırmacının notlarına bir başkası tarafından yazılan metinlermiş gibi yaklaşması gerektiğini; ancak pek çok alan araştırmacısının derin bir şekilde aralarına girmiş olduğu kişileri analiz etmek için gerekli olan duygusal mesafe konusunda zorluklar yaşadığını belirtmişlerdir. Alanda bulunduğum süreçte, mekânın sosyalleşme bölümü olan yuvarlak masa etrafında, oraya gelip giden her türden kadınlara uzun uzun sohbetler ettik. Bu sohbetlere gün içinde sürekli tekrarlanan bir yeme-içme rutini eşlik etti. Zaman zaman ütü yapma, iplik temizleme, masa hazırlama-toplama gibi işlerin de ucundan tuttum. Alana çıkarken fikrim şuydu; bu terzi dükkânı burayı kuran ve onunla çalışan iki kadın için kamusallaşabilme olanağı buldukları bir alandı, bunun dışında burası kadınlar arası bir etkileşim ve sosyalleşme alanıydı. Ancak araştırma sürecinde bu mekânın, araştırmamın diğer katılımcıları için de rekabete, statü göstergeleri üzerine temellenen kamusalılıklara alternatif bir kamusallaşma olanağı yarattığını fark ettim. Bu, mekânın kadınlar için daha derin bir anlamı olduğunu gösteriyordu. Bunu fark etmemle birlikte, formel ve informel görüşmelerimde mekânın nasıl deneyimlendiği kadar kadınların özel ve kamusal yaşamları hakkında da sorular sormaya başladım. Böylelikle mekân ve mekânın deneyimlenmesi üzerine yaptığım analizde kullandığım kavramlara yönelik daha derin bir bakış açısı elde ettiğimi düşünüyorum, böylelikle bu kavramları daha rahat, daha temellendirilmiş olduğu duygusuyla, kullanabildim. Zaten genellikle yaptığım her görüşmede, her katılımcı kendi “hayat hikayesini” anlatmakla işe başlıyordu. Daha önce yaptığım alan araştırmalarında bu türden durumlarla karşılaştığımda zaman zaman konuyu tekrar esas meseleye getirmek için çaba harcadığım olmuştur. Ancak bu defa hiç böyle bir çabada bulunmadım, hem her kadının kendi anlatısını merak ettiğimden hem de her anlatının araştırmanın temel derdiyle ilişkili olduğunu düşündüğümden. Her kadını, her hikâyeyi paylaşılan kadarıyla, uzun uzun dinledim. Hatta mekânın katılımcılar için anlamı ve deneyimlenmesi konusunda elde ettiğim verilerin çoğunu alanda gözlem yaparken ve informel görüşmeler sırasında elde ettiğimi söyleyebilirim. Formel görüşmeler daha çok bir tür dertleşme, dinleme ya da iç dökme diyebileceğim nitelikte ilerledi. Bu anlatılar analiz sürecini çok beslemekle birlikte, kadınların ortak ezilmeleri, gündelik hayatlarındaki ortak yüklerini, vs. içermesi nedeniyle makalenin dışında bırakmakta zorlandığım çok sayıda öykünün ortaya çıkmasına yol açtı. Zira araştırmaya katılan “bireylerin yaşamlarına müdahil olma halinin,

aslında ne derece sorumluluklarla yüklü olduğuna dair bilinç, özellikle travmatik hikâyelerle karşılaşma olasılığının son derece yüksek olduğu gruplarda daha da önem taşıyor” (Şimşek, 2013, 296).

Örneğin, Selma'nın babasının beklenmeyen ölümüyle 32 yaşında çocuğuyla maddi imkânsızlıklarla mücadele etmeye başlayan annesini evlendikten sonra (henüz güçlenmeden önce) ancak iki/üç haftada bir arayabilmesi; Mine'nin bilinçli olarak ağır psikolojik rahatsızlığı olan biriyle evlendirilmesi ve uzun yıllar boşanamaması, ikinci evliliğini yaparken gördüğü baskıları; Selda'nın kocasının iflasıyla değişen hayatlarında hem kendisinin hem çocuklarının kocasından gördüğü şiddeti; Gülbin'in hasta olan kayınvalidesinin tüm bakım sorumluluğunun üzerine yüklenmesi gibi yürek burkan bunlara benzer çok hikâye dinledim. Mekânın müdavimleri olarak araştırmanın formel görüşmelerini yaptığım kadınlar dışında, alanda bulunduğum zamanlarda da bunlara benzer olarak, dükkânın bulunduğu binanın temizliğini yapan kadından komşulara, arada uğrayan müşterilere kadar herkesten duyduğum tüm öyküleri çok önemsedim ve ayrıntılı olarak yazıya döktüm. Elbette bu öyküler doğrudan metnin içinde araştırma öznelerinin kendi sesleri olarak görünmeseler de analiz sürecine yön verdi. Ancak burada yaşadığım sancı, tüm bu ezilme hikayelerini görünür kılmaya/deşifre etme arzusuyla ilgiliydi. Dolayısıyla seçim yapmak, araştırmaya hem bilimsel hem de politik bir anlam yükleyen feminist araştırmalar için sanırım diğer nitel alan araştırmalarından daha zorlu bir süreç.

Bitirirken

Bourdieu, bilimsel bir tutum olarak, sabitfikirlere karşı kavramları her yeni çalışmada genişleyen ucu açık kavramlar olarak kullanmayı ve bilimsel bilginin her an kendi çağını anlamaya yönelik politik ve bilimsel bir mücadele olduğunu benimsemeyi içeren, hiçbir zaman kesin bir zaferle bitmeyecek olan bir bilimsel yüzleşme² *çabasından* bahsetmektedir (Mücen, 2014). Araştırmam üzerine yaptığım bu tartışma sonucunda sözlerimi noktalarken, feminist yöntemin alanda deneyimlenmesinin ve kendi iç tartışmalarının böylesi zorlu bir *çaba* için çok önemli bir olanak sağladığını düşündüğümü belirtmek isterim.

¹Alanda gözlem yaptığım bir gün fotoğraf çektiğim bir anda Selma'nın elinde sabah gördüğüm kumaş ceket haline gelmişti ve Selma bunu cansız mankenin üzerine giydirirken bana "Çiğdem Rukiye'mi de çek" dedi. Daha önce çok kez geldiğim bu mekânda cansız mankene Rukiye dediklerini ilk kez duymuştum. Neden Rukiye diye sorduğumda ise şu cevabı aldım: "Şehnaz Tango diye bir dizi vardı ya. Orada Şehnaz terziydi. O buna Rukiye derdi, onunla dertleşirdi falan, ondan sonra bunların adı Rukiye kaldı."
²Barış Mücen (2014, 422), Türkçe literatürde düşünümSELLİK veya öz-düşünümSELLİK olarak çevrilen "reflexivity" kavramının, bilimsel tutumu dönüştürmeye dönük vurgusunu göstermek amacıyla "bilimsel yüzleşme" olarak kullanmıştır.

Kaynakça

- Deniz, Ayla. "Kesişen Kimlikler Ekseninde Bir Konum Tartışması: Bir Kadın Araştırmacının Türkiye'de Yaşayan Rus Göçmen Kadınlarla Karşılamaından Notlar" *Fe Dergi* 9, no. 1 (2017), 12-26.
- Emerson, Robert M., Fretz, Rachel I. Ve Shaw, Linda L. *Bütün Yönleriyle Alan Çalışması Etnografik Alan Notları Yazımı* çev. A. Erkan Koca (Ankara: Birleşik Yayınları, 2008).
- Harding, Sandra "Feminist Yöntem Diye Bir Şey Var mı?" *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem* ed. Serpil Çakır ve Necla Akgökçe (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2000), 34-47.
- İlyasoğlu, Aynur. "Toplumsal Mesafe, Kadınlar ve Kimlik: İslamcı Kadın Kimliğinin Araştırılmasında Yöntem Sorunları," *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem* ed. Serpil Çakır ve Necla Akgökçe (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2000), 213-216.
- Kulak-Gökçe, Sanem. "İçeriden Ses Var: Kadın Kapalı Cezaevi Hikayeleri," *Etnografik Hikayeler Türkiye'de Alan Araştırması Deneyimleri* haz. Rabia Harmanşah ve Z. Nilüfer Nahya (İstanbul: Metis Yayınları, 2018), 86-102.
- Kümbetoğlu, Belkis. *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma* (Ankara: Bağlam Yayıncılık, 2008).
- Mies, Marie. "Feminist Araştırmalar İçin Bir Metodoloji Doğru," *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem* ed. Serpil Çakır ve Necla Akgökçe (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2000), 48-66.
- Mutlu, Yeşim. "Biz ve Onlar Sarkacında: Bir 'Türk' Kadın Araştırmacı Olarak Türkiye'de Zorunlu Kürt Göçü Çalışmanın Seçeresi," *Etnografik Hikayeler Türkiye'de Alan Araştırması Deneyimleri* haz. Rabia Harmanşah ve Z. Nilüfer Nahya (İstanbul: Metis Yayınları, 2018), 35-55.
- Mücen, Barış. "Sabitfikirlerle Yüzleşen Bilimsel Tutum," *Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi* der. Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı ve Ümit Tatlıcan (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 421-435.
- Nahya, Nilüfer Z. Ve Harmanşah, Rabia. "Kendini ve Ötekini Yazmak Alan Araştırması ve Deneyim," *Etnografik Hikayeler Türkiye'de Alan Araştırması Deneyimleri* haz. Rabia Harmanşah ve Z. Nilüfer Nahya (İstanbul: Metis Yayınları, 2018), 17-34.
- Oğuz, Hatice Şule. "Alanda Bir Kadın," *Fe Dergi* 4, sayı 1 (2012), 64-78.
- Özbudun, Sibel, Şafak, Balkı ve Altuntek, N. Serpil. *Antropoloji Kuramlar Kuramcılar* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2012).
- Rock, Paul. "Symbolic Interactionism and Ethnography," *Handbook of Ethnography* ed. P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland, ve L. Lofland (London: Sage publications, 2007), 26-38.
- Skeggs, Beverley. "Feminist Ethnography," *Handbook of Ethnography* ed. P. Atkinson, A. Coffey, S. Delamont, J. Lofland, ve L. Lofland (London: Sage publications, 2007), 426-442.
- Stanley, Liz ve Wise, Sue. "Feminist Araştırma Sürecinde Metot, Metodoloji ve Epistemoloji," *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem* ed. Serpil Çakır ve Necla Akgökçe (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2000), 67-98.
- Şimşek, Burcu. "Hikâye Anlattıran, Hikayemi Anlatan, Kendi Hikayesini Yaratan Çember: Dijital Hikâye Anlatımı Atölyesinde Birbirine Karışan Sesler/im," *Sahanın Sesleri İletişim Araştırmalarında Etnografik Yöntem* der. Hakan Ergül (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013).
- Şentürk, Burcu. "Mahalle Kahvesinde 'Abla', Kabul Günlerinde 'Hanım': Sınıf ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Gecekonuda Kadın Araştırmacı Olmak," *Etnografik Hikayeler Türkiye'de Alan Araştırması Deneyimleri* haz. Rabia Harmanşah ve Z. Nilüfer Nahya (İstanbul: Metis Yayınları, 2018), 68-85.
- Tuncer, Selda. "Dışarı Çıkmak: Özelden Kamusal Feminist Bir Saha Hikâyesi", *Moment Dergi* 2, 2 (2015): 30-58.
- Tüzel, Gökçe B. "Feminist Bir Doktora Tezi Yazmak," *Methodos: Kuram ve Yöntem Kenarından* ed. Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul (İstanbul: Anahtar Kitaplar, 2009), 527-549.
- Wolf, Diane L. "Saha Çalışmasında Feminist İkilemler," *Methodos: Kuram ve Yöntem Kenarından* ed. Dilek Hattatoğlu ve Gökçen Ertuğrul (İstanbul: Anahtar Kitaplar, 2009), 372-441.